



Røg og støj i gaden –
København under
industrialiseringen –
Før/efter materiale



Københavns
Stadsarkiv



Røg og støj i gaden

Før/efter materiale

Om forløbet

Vi glæder os til at tage imod jer på Københavns Stadsarkiv til forløbet *Røg og støj i gaden – København under industrialiseringen*. Forløbet omhandler en klage fra en række beboere over en nærliggende fabrik i 1896. Arkivbesøget er inddelt i to værksteder, som eleverne fordeles ud på. Efter ca. 40 minutter byttes der. På det ene værksted arbejder eleverne i arkivets magasin, hvor de undersøger klagen som kildetype. Det andet værksted foregår på arkivets læsesal, hvor de undersøger forskellige uddrag af beboerklagen.

Formålet med forløbet er, at eleverne gennem et undersøgende kildearbejde kan finde periodiske kendetegn i kilder om helt almindelige københavnere. Derudover er det hensigten, at de opnår erfaringer med klagen som kildetype, og hvad den fortæller om menneskers boligforhold og levevilkår i forskellige perioder.

I lærervejledningen finder du forslag til elevopgaver, som I kan arbejde med på skolen før og efter arkivbesøget. Materialet er fleksibelt og inddelt i følgende punkter:

Føropgaver:

- Introduktion til arkivet som institution.
- Introduktion til beboerklagen
- Klagen som kildetype: To cases

Efteropgaver:

- Afgørelse på beboerklagen

Læringsmål

- Jeg har kendskab til levevilkårene i København i slutningen af 1800-tallet.
- Jeg kan analysere klagen som kilde og komme med kvalificerede bud på dens bidrag til historien.
- Jeg kan redegøre og diskutere for industrialiseringens påvirkning på levevilkårene for almindelige københavnere.



Røg og støj i gaden

Introduktion til arkivet

Lærervejledning

Opgaverne har til formål at styrke elevernes kendskab til arkivet og kvalificere deres kilderefleksioner.

Læreren kan frit vælge, hvorvidt eleverne skal arbejde med opgaverne mundtligt eller skriftligt.

Elevopgaver:

- Lav en brainstorm over ordet "kilder". Hvad kommer I til at tænke på? Hvad er det?
- Se filmen om Københavns Stadsarkiv på arkivets hjemmeside: [Film om arkivet for skoleelever - Københavns Stadsarkiv \(kbharkiv.dk\)](http://kbharkiv.dk)
- Hvad tror du, arkivet er for et sted? Hvad er det første du kommer til at tænke på?
- Hvorfor tror du man har et arkiv? Hvad bliver det brugt til?
- Hvad synes du er vigtigt at gemme for at fortælle om den tid, du lever i?

Efterfølgende kan eleverne arbejde med følgende gruppeopgave:

- Hver gruppe får udleveret et tema: skolehistorie, fritidshistorie, børnehistorie, osv. Eleverne laver en liste til deres temaer, hvor de skriver hvilke kilder de tror kan fortælle om de forskellige temaer.
- Hvad synes du er vigtigt at gemme om dig for at fortælle din historie?
- Fælles opsamling.



Røg og støj i gaden

Læsesalsværksted: Intro til beboerklagen

Lærervejledning

På de følgende to sider kan man finde de første afsnit af den klage, som beboerne sendte ind til Sundhedskommissionen i sommeren 1896. Afsnittene findes i to udgaver: En transskriberet og en håndskreven. På arkivet skal eleverne arbejde med forskellige uddrag af den resterende del af klagen, men ved at arbejde med det samme uddrag som introduktion, er det hensigten, at de opnår en fælles forståelse af hvad klagen omhandler inden arkivbesøget. Derudover skal opgaven aktivere elevernes forforståelse af perioden.

Om Sundhedskommissionen

I 1860 blev Sundhedskommissionen i København oprettet. Kommissionen havde blandt andet til opgave at foretage skadedyrskontrol, levnedsmiddelkontrol og kontrol med virksomheder, der var til gene for københavnernes på grund af støj og lugt.

Elevopgaver

1. Lav et mindmap, hvor du skriver industrialisering i midten. Rundt om skriver du alle de ord, du forbinder med perioden. Ordene skal du bruge senere.
2. Læs uddraget af beboerklagen og arbejd med følgende spørgsmål:
 - a. Hvad handler klagen om?
 - b. Hvem klager, og til hvem klager de?
 - c. Hvad tror du klageren vil opnå med sin klage? Hvilke sproglige virkemidler bruger klageren?
 - d. Undersøg fabrikken C.F. Richs & Sønner. Hvad producerede de?
 - e. Find dine mindmap-ord. Hvilke ord synes du passer til denne klage? Argumenter for dine valg.
 - f. Gå på www.kbhbilleder.dk og brug dine mindmap-ord til at søge efter billeder (et ord ad gangen). Efter du har søgt på ordet, kan du filtrere din søgning i venstre hjørne. Vælg den periode, som klagen stammer fra (slutningen af 1800-tallet/starten af 1900-tallet). Vælg de billeder, som du synes passer bedst til perioden.



Københavns
Stadsarkiv



Beboerklage – Transskriberet

Til Sundhedskommissionen Kjøbenhavn.

Underskrevne Ejere af Ejendomme i Møllegade paa Nørrebro og Beboere af Lejligheder i samme Gade, tillader os herved for den højt ærede Sundhedskommission ærbødigt at fremkomme med nedenstaaende Besvaring og Klage vedrørende den i bemeldte gade, i Ejendommen no 6. værende Firmaet C.F. Richs & Sønner eller nu et Aktieselskab tilhørende Fabrik, idet vi lige ærbødigt andrage om at Forholdene ved nævnte Fabrik maa blive undersøgt og de mange store og skadelige Gener og Ulemper begge Fabrikker og deres Virksomheder, som der nu drives, medfører for andre ejendomme i Møllegade og for denne Gades beboere maa blive afhjulpne og hævede.

Vi skulle, til Begrundelse af denne vor Klage over den fra Ejendommen No 6 i Møllegade førte Fabriksvirksomhed, der bestaar i Tilvirkning af Løvetand eller lige.

Kaffesurogater, henhører til 2. Klage af de ifølge Sundhedsvedtægter for Omboendes Sundhed skadelige anlæg og Nærringsbrug, - tillader os at fremføre:



Københavns
Stadsarkiv



Beboerklage - Håndskrevet

Underskrevne, Ejere af Ejendomme i Møllegade paa
Nørrebro og Beboere af Lejligheder i samme Gade, tillade
os herved for den højlærde Sundhedskommission atbidest
at fremkomme med nedenstående Besvarelse og Klage
vedrørende den i bemeldte Gade, i Ejendommen N^o 6 væren-
de, Firmaet C. S. Rich & Sønner eller med et Afbet-
selskab tilhørende Fabrik, idet vi lige atbidest anbrag-
er, at Forholdene ved nævnte Fabrik maa blive
vinderdige og de mange skæde og skadelige Genier og
Udsmykter, som Fabrikken og dens Værksted, som den vinder-
nes, medfører for andre Ejendomme i Møllegade og for
denne Gades Beboere maa blive afhjælpes og borte.

Vi skilte, til Begyndelse af denne vor Klage over
den fra Ejendommen N^o 6 i Møllegade førte Fabrikvirksom-
hed, der består i Tilvirkning af Røveler eller lign.
Kaffesivogater, som henføres til 2^{de} Klasse af de ifølge
Sundhedsordningen for Omboendes Sundhed skadelige An-
læg og Næringsveje - tillade os at fremføre:



Københavns
Stadsarkiv



Røg og støj i gaden

Magasinværksted: Klagen som kildetype

Lærervejledning

I denne opgave skal eleverne arbejde med to forskellige klager. Begge klager omhandler boligforhold og er skrevet af almindelige københavnere, men i to forskellige perioder. Den ene klage stammer fra 1761 og den anden stammer fra 1942. Eleverne får præsenteret de omstændigheder, klagen er skrevet ud fra. Med udgangspunkt i det historiske scenarie, de får præsenteret skal de sætte sig i personernes sted og selv skrive klagerne, som de forestiller sig de har lydt. Her er det vigtigt, at eleverne forholder sig til den periode, de skriver klagen i. Hvilke formuleringer tror de man har brugt?

Det er helt op til læreren, hvorvidt hele klassen skal arbejde med begge klager, eller om eleverne skal deles op i to grupper, der arbejder med hver deres.

OBS: Hvis eleverne når at skrive klagerne, må de meget medbringe dem til undervisningsforløbet på arkivet, hvor de vil indgå i magasinværkstedet.

I elevernes arbejde med klagerne kan de gøre sig følgende overvejelser:

- Hvad ved I om den person, der klager?
- Hvilken situation er personen i, da han/hun klager? Hvad vil personen gerne opnå med sin klage?
- Hvorfor er det vigtigt for ham/hende?
- Hvem klager personen til?
- Hvordan tror I, at personen argumenterer for at få sin sag igennem? Hvilke sproglige virkemidler bruger de?
- Overvej den periode, som klagen er skrevet i? Hvordan tror du sproget har lydt? Prøv og ram det samme sprog.



Røg og støj i gaden

Magasinværksted: Klagen som kildetype

Elevopgaver

I opgaven her bliver I præsenteret for to almindelige københavnere, der begge klager til kommunen over deres boligforhold, men i to forskellige perioder. I får ikke at vide, hvad de skriver, men I får at vide, hvorfor de klager og hvilken situation, de er i. Bagefter skal I skrive klagen, som I tror den har lydt. Når I besøger arkivet bliver præsenteret for de originale klager.

Scenarie nr. 1 – Johan Daniel Spranger (1761)

Året er 1761. Du hedder Johan Daniel Spranger og er nålemager. Du er lige flyttet ind i en stuelejlighed i Rosenborggade sammen med din kone og børn. Jeres underbo hedder Mathias og er spækhøker. Det er ham, du klager over. Mathias har nemlig slået dine børn, når han har mødt dem i gården, fordi børnene har jagtet hans høns – siger han. Udover at han slår dine børn, kalder han også din kone de grimteste ting, når han ser hende. Nu tør din kone og børn ikke længere forlade lejligheden af frygt for at møde Mathias. Du klager derfor til kommunen. I din klage forlanger du, at Mathias skal lade din familie være. Han skal give din kone en undskyldning og trække sine grimme ord om hende tilbage. Skriv Johans klage, som du forestiller dig den har lydt.

Scenarie nr. 2 – Betty Ottosen (1942)

Året er 1942. Du hedder Betty og er enlig mor til fem børn. Du bor i en 1-værelses lejlighed i Saxogade på Vesterbro. Din mand er død af tuberkulose, og du er bange for, at dine børn også skal få den farlige sygdom pga. den fugtige og dårlige lejlighed, I bor i. Du vil gerne have en ny lejlighed og klager derfor til Boligkommissionen. Skriv Bettys klage, som du forestiller dig den har lydt.



Røg og støj i gaden

Efteropgave: Afgørelse på boligklagen

Lærervejledning

Som afslutning på forløbet skal eleverne arbejde med fabrikkens svar til politiet. I svaret oplyser fabrikken, C. F. Richs, at de vil flytte deres produktion fra Møllegade til Vester Fælledvej på Vesterbro. En vigtig pointe er hvordan beboerne vha. klagen gør deres indflydelse gældende og opnår det de ønsker. Det er et udtryk for, at arbejderne får større indflydelse og magtbalancen derved rykker sig under industrialiseringen.

På de følgende sider er der forslag til elevopgaver samt fabrikkens svar i en transskriberet og håndskrevet udgave. Der vil også være spørgsmål, som eleverne kan arbejde med i deres undersøgelse.

I forløbet har eleverne både arbejdet med periodens kendetegn og med forskellige udsagn, som de skulle beslutte, hvorvidt passede på beboerklagen. Som afslutning skal eleverne arbejde med begge disse aspekter. Med udgangspunkt i deres mindmap skal eleverne reflektere over den nye viden, de måske har fået om industrialiseringen ved at tilføje nye ord. Ordene fra deres mindmap skal de bruge i de udsagn de bruger til at undersøge klagen. Hvis de fx har skrevet "fabrik" kunne et udsagn lyde: *"Under industrialiseringen lå der mange fabrikker midt i byerne. Det kan man læse i fabrikkens brev. De flytter bare deres fabrik fra et kvarter til et andet."* Formålet med aktiviteten er, at eleverne reflekterer over deres viden om perioden ved at formulere deres udsagn. Samtidig skal de forholde sig til fabrikkens brev som kilde til industrialiseringen ved at finde belæg for deres udsagn i brevet. Alternativt kan eleverne også omformulere deres udsagn til undersøgelsesspørgsmål i stedet, som de kan bruge til at undersøge brevet med.



Røg og støj i gaden

Efteropgave: Afgørelse på boligklagen

Elevopgaver – afgørelse på boligklagen

Som afslutning på forløbet skal I arbejde med fabrikkens svar til politiet. Her skriver de hvad deres beslutning er på baggrund af klagen. Ved hjælp af nogen spørgsmål skal I undersøge brevet. Når I har gjort det, skal I finde jeres mindmaps frem igen. Ordene i jeres mindmaps skal I bruge til at skrive jeres egne udsagn om perioden.

Spørgsmål til fabrikkens brev

Fælles I klassen opsummerer I jeres besøg på arkivet. Hvad kan I huske? Hvad var de vigtigste nedslagspunkter? Hvad klagede beboerne over? Hvad tror I, sagen ender med?

1. Læs fabrikkens brev til politiet.
2. Hvad handler det om? Hvad vil fabrikken gerne opnå med brevet?
3. Hvad tror du, fabrikken mener om beboerklagen? Får man indtryk af det i brevet?
4. Hvad tror du sagen ender med? Hvad står der i brevet?

Mindmap og udsagn

1. Gå sammen med en makker og nævn de 3-5 vigtigste pointer, I kan huske om industrialiseringen? Find jeres mindmap frem og skriv jeres nye viden ind.
2. Brug nogle af ordene fra jeres mindmap til at formulere nogle udsagn om perioden. Hvis I fx har skrevet *Fabrik*, kunne et udsagn være: "I industrialiseringen var der mange fabrikker, fordi...".
3. I skal nu bruge jeres udsagn til at undersøge fabrikkens brev. Hvis vi tager eksemplet med fabrikkerne, hvor kan man så se i brevet, at der var mange fabrikker under industrialiseringen?
4. Hvad fortæller brevet om industrialiseringen? Er det en brugbar kilde?



Røg og støj i gaden

Efteropgave: Afgørelse på boligklagen

C.F. Rich & Sønner

Kjøbenhavn den 11te decbr 1896

Til Københavns Sundhedspoliti

I Anledning af at der er idømt de Danske Cichoriefabrikkers Afdeling C. F. Richs & Sønner en Bøde stor 15 kr. i Anledning af Røg og ilde Lugt fra Selskabets Fabrik i Møllegade No 6, tillader undertegnede Forretningsudvalg sig herved at meddele det ærede Politi, at Fabrikken drives ganske paa samme Maade som hidtil. Man undlader derhos ikke at tilføje, at næste Fabrik ifølge Bestyrelsens Beslutning vil blive flyttet ud til Vester Fælledvej i løbet af nogle faa Maaneder. Som Følge heraf tillader man sig at henstille til det ærede Politi, at den mod Selskabet verserende Klage maa blive stillet i Bero, indtil Flytningen er foregaaet som foran anmeldt.

Ærbødigst

Forretningsudvalget for De Danske Cichoriefabriker,
Aktieselskab



Københavns
Stadsarkiv



Røg og støj i gaden

Efteropgave: Afgørelse på boligklagen

Til
Kjøbenhavns Sundhedspoliti!

I Anledning af at der er idømt de Danske Lichoriefabrikers Afdeling C. F. Rich & Sønner en Bøde stor 15 Kr. i Anledning af Røg og ilde Lugt fra Selskabets Fabrik i Møllegade N^o 6, tillader undertegnede Forretningsudvalg sig herved at meddele det ærede Politi, at Fabrikken drives ganske paa samme Maade som hidtil. - Man tillader derhos ikke at tilføje, at nævnte Fabrik ifølge Bestyrelsens Beslutning vil blive flyttet ud til Vester Tallevej i Løbet af nogle paa Maanedes. Som Folge heraf tillader man sig at henstille til det ærede Politi, at den mod Selskabet verserende Klage ^(blive) stillet i Bero, indtil Flytningen er foregaaet som foran anmeldt.

erbødigst
Forretningsudvalget for De Danske Lichoriefabriker, Aktieselskab.

Alm. Jensen *N. Nielsen* *P. A. Andersen*
ad J. R. Nr. 152/1896



Københavns
Stadsarkiv

